

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI •A U RANGA (P1)

EXEMPLAR 2008

MARAGA/MARKS: 70

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bambiri i¹/₄i ¹/₄i na masia³/₄ari a ³/₄ahe 9.

NSC

PFESANI

1. Fhindulani mbudziso dzoꝓhe.
2. Thomani khethekanyo iꝓwe na iꝓwe kha siaꝓari ꝓiswa, hune ya fhelela hone ni talele.
3. °walani zwi no vhalea, nahone nga vhuronwane.
4. Ni dzhiele nzhele mupeleto, khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa madanzi, zwiga zwa u vhala, tswayo khathihi na kuvhumbelwe kwa mafhungo.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYON¶IVHO

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho:

PFUNZO YA MUSALAUNO YA MAGUDELE MASWA

Ri khou tshila kha ¶ifhasi ¶a dzitshanduko. Tshanduko dzi bvelelaho dzi kwama mihasho yo¶he ya muvhuso washu. Muhasho wa pfunzo wone u nga salafhi vhunga u wone mme a mihasho yo¶he. Vho-Naledi Pandor vho ima tshisadzi vha ri murahu a ri tsha ya, ri ya phan»a.

Musi kharikhu¶amu ya ripoto 550 i tshi khou welelela, pfunzo ntswa yo ¶oka midzi. Mafheloni a 2008 vhagudi vha gireidi 12 vha »o vha vha tshi khou ¶wala mulingo wa u thoma. Musi muthu a tshi humbula uri mvelelo dzi »o vha hani, zwivhindi zwi a bva vhudzuloni zwa dovha zwa vhuelela.

U »ian»anya na tshanduko a zwi leluwi sa muthenga. Ri tou livhuwa musadzi wa vhasadzi Vho-Pandor vhane vha khou lwa nga nungo dzo¶he uri ri wine tshipuga tsha nndwa iyi. Vho dzudzanya mi¶angano, dzikhoso, na zwigan»iswa zwi ¶aho masheleni manzhi uri n»ivho na zwikili zwi rathe u bva henengei ma¶hakeni u swika kha vhagudi. Vha¶a vhanna vhe vha vha vha tshi ri a vha rangwi phan»a nga tshikete vho no sokou farelela zwi¶efu, ho sala u a¶ama thunzi dza fhelela mulomoni.

Zwi a konadzea uri ri pembele ro takala musu mvelelo dza mulingo wa gireidi 12 dzi tshi bva nga Nyendavhusiku 2008. Zwi ¶odeaho ndi tshumisano yo dziaho i bvaho kha vhatu vho¶he. Tshanduko musu dzi tshi »a ri fanela u dzi ¶anganedza, ri si hanelele kha zwa kale. U »i¶ekedzela kha mushumo ra shuma ra pa»a na awara dze ra tetshelwa dzone nga »uvha zwi nga ri bveledzela kha¶o mbuya. U ¶honifhana na u funana zwone zwi »o ri ita vhatu.

Vhu¶e ha khan»iso ho vhaledzwa
tevhelaho

Iyani kha sia¶ari ¶i

Vha»isisi vha pfunzo ntswa vho vhonele phan»a vhukuma. Vho ri dzhenisa kha kharikhu»amu i si na tshi»alula i »anganedzwaho »ifhasini »o»he. Vha Umalusi vhone vha khou ita mushumo muhulu wa u vhone uri pfunzo yashu i dzule i kha maimo a n»ha. Tshivhalo tsha thero dzine vhagudi vha gireidi 12 vha nga ita tsho tsa vhukuma musi tshi tshi vhambedzwa na tsha kharikhu»amu i no khou welela. Ho vha hu tshi nangwa kha thero dza 124. Kha dzenedzo uri mugudi a wane »hanziela o vha a tshi nanga thero dza rathi naho a tshi nga »i engedza zwi tshi bva kha lutamo lwawe. Kha pfunzo iyi ntswa hu vho nangwa kha thero dza 29. Kha thero dzenedzo mugudi u nanga thero dza sumbe dzi bvaho kha zwigwada zwa thero zwo fhambanaho.

Shango »o»he »o sedza vhagudisi na vhagudi. Thabelo ya»o ndi ya uri vha songo ri shonisa nandi. Nyeletshedzo i pwanyaho dzo»he ndi heyi: Vhagudisi funzani, vhagudi vhalani. Kha u »ilugisela ha»u ni songo hangwa uri mushumo uyu we na u thoma kha gireidi 10 ni khou vuledza »a»waha. U aluwa ha n»ivho na zwikili zwo teaho u vha hone kha zwi nwelele kha mugudi na mugudisi mu»we na mu»we. N»ila dzo vulea, u swika zwino a hu na ane a si »ivhe hune a ya hone musi dzo haka midzi.

- 1.1 Mafhungo aya inwi ni vhone o livhiseswa kha zwigwada zwifhio zwa vhathu? (1)
- 1.2 Ndi ngani mbilu dzashu dzi sa ruli musi ri tshi humbula uri mvelelo dza gireidi 12 dzi »o vha hani nga 2008? (1)
- 1.3 Vho-Naledi Pandor vha shuma mini? (1)
- 1.4 Topolani fhungo »i sumbaho uri hu na vha»we vhanna vha re na luvhengelambuluni kha vhafumakadzi. (2)
- 1.5 Vho-Pandor vha khou zwi kona hani u rathisela n»ivho na zwikili zwa pfunzo ntswa kha vhagudi? (2)
- 1.6 Thero dzine na lavhelelwa u dzi ita kha gireidi 12 ndi nngana? (1)
- 1.7 Dzanganano »ine »a khou lisa pfunzo uri i vhe kha maimo avhu»i ndi »ifhio? (1)
- 1.8 Bulani zwivhili zwine zwa nga ita uri mvelelo dza gireidi 12 dzi vhe dzavhu»i nga 2008. (2)
- 1.9 Fhungo »i tevhelaho ndi mbuno kana ndi muhumbulo? Tikedzani phindulo ya»u: "Pfunzo ntswa yo »oka midzi.'" (2)

NSC

- 1.10 ¹alutshedzani zwine mafurase a tevhelaho a amba zwone:
- 1.10.1 U faralelela zwi¼efu. (2)
 - 1.10.2 Dzo haka midzi. (2)
 - 1.10.3 U welela. (2)
 - 1.10.4 Zwivhindi zwi a bva vhudzuloni. (2)
- 1.11 Topolani ¼ifanyisi ni sumbedze u tea ha¼o mafhungoni aya. (2)
- 1.12 Topolani ¼imetafore ni ri ¼ee na ¼halutshedzo ya¼o. (2)
- 1.13 Zwi takadzesaho musi ri tshi ita thero dza pfunzo ntswa ndi zwifhio? (1)
- 1.14 Thabelo ine vhathu vha khou rabela malugana na mulingo ndi ifhio? (2)
- 1.15 Ndi ngani muhasho wa pfunzo u tshi dzhiwa sa wone mme a mihasho yo¼he? (2)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO (SAMARI)

Vhalani mafhungo a tevhelaho, ni kone u nweledza tsumbadwadze dza vhulwadze ha swigiri nga maipfi a u bva kha 80 u swika kha 90.

Zwigidi na zwigidi zwa vhadzulapo vha Afrika Tshipembe vha khou lila nga vhulwadze ha swigiri, lwe vha Mhasho wa Mutakalo vha vhona zwi zwa ndeme uri vha bve fulo $\frac{1}{4}$ a u »ivhadza lushaka nga ha vhulwadze uvhu. Kanzhi fulo $\frac{1}{4}$ ene $\frac{1}{4}$ o $\frac{1}{4}$ i anzela u bviwa nga gwedzi wa Lara.

Vhathu vhanzhi vha vhona unga vhulwadze ha swigiri vhu fara muthu ngauri a vha a tshi $\frac{1}{4}$ esa swigiri, mathina zwi songo ralo. Vhulwadze uvhu vhu vhangwa nga u »alesa ha swigiri malofhani a muthu zwo vhangwa ngauri muvhili u si tsha kona u bveledza insu $\frac{1}{4}$ ini yo linganaho u hwala swigiri i tshi bva kha tsinga dza malofha uri i ye i shumiswe nga muvhili hu u itela uri muvhili u wane maa $\frac{1}{4}$ da.

Vhathu vhanzhi a vha »ivhi tshiimo tshavho zwi tshi yelana na vhulwadze ha swigiri, fhedzi vha nga kona u zwi limuwa uri vha nayo nga u vhona vha tshi sokou farwa nga »ora tshifhinga tsho $\frac{3}{4}$ he. Tshi $\frac{1}{2}$ we tshifhinga vha nga ita na u vuwa vhusiku vha tshi pfa vho omelwa vha tshi $\frac{3}{4}$ o»a ma»i a u nwa. Muthu a re na vhulwadze ha swigiri ha lengi u farwa nga n»ala. Dzuli-dzuli u »o pfa a tshi amba uri u $\frac{3}{4}$ o»a zwi $\frac{1}{4}$ iwa. A lenga u zwi wana u nga wana a tshi vho thoma u tetemela.

Vhulwadze ha swigiri vhu dovha hafhu ha ita uri muthu a sokou dzula nga u takuwa a tshi ya u bvisa ma»i, lune na vhusiku a nga »i vuwa luraru kana lu $\frac{1}{4}$ a a tshi ya hone u »ithusa.

Muthu ane a vha na vhulwadze ha swigiri u a vha na thaidzo ya u sa vhona zwavhu»i. Kanzhi muthu onoyo u fhedzisela a tshi vho ambara na ngilasi dza ma $\frac{3}{4}$ o uri dzi mu thuse a tshi vhala na musi a tshi gwala. Vhulwadze uvhu vhu ita uri muthu ane a vhu lwala a sa lenge u neta.

Vhu $\frac{1}{2}$ e ha khan»iso ho vhaledzwa
tevhelaho

Iyani kha sia $\frac{3}{4}$ ari $\frac{1}{4}$ i

Tshigwe tshifhinga muthu ane a vha na hovhu vhulwadze u a swika hune a onda nga maan»a. Muthu wa vhulwadze uvhu a nga zwi vhona uri u naho nga u lenga u fhola arali o bviwa nga tshilonda. Nda vhuya nda vhona zwenezwi vhutshiloni hanga a thi iti tshiangatela.

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHEN»A NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao.

Mvula yo vha i tshi khou na na tshifhango. Masindi a tshi tou khithi o niwa, ha vha hu musi Khathutshelo a tshi khou ri, 'Hou»a ni songo ri vhudza nga hae, u tou vha mutendi wa khavho.' U vhona uri o wanetshedzwa ra wana o niwa nga »honi; a lavhelesa Vho-Sara a ri khavho, 'Ndi tou tama »ifhasi »i tshi fhanduwa »a mmila zwanga.'

3.1.1 Topolani maipfi a re na vhushaka ha pho»isemi ni dovhe ni tikedze phindulo ya»u. (2)

3.1.2 Topolani tshigo»o ni »wale na »halutshedzo yatsho. (2)

3.1.3 Topolani »inyanyu ni dovhe ni »i shumise u vhumba fhungo »a»u. (2)

3.1.4 Nangani fhungo »ithihi »i re kha luambo lwa u vhiga (lwo livhaho) ni »i shandule »i vhe kha luambo lwa u »alutshedza. (2)

3.1.5 Ipfi »o talelwaho ndi »i»anganyi. Inwi »i shumiseni fhungoni »i pfalaho »e na tou »isikela. (1)

3.1.6 Topolani »isumbi ni dovhe ni »i shumise fhungoni »i pfalaho. (1)

3.2 Vhalani mafhungo asia uri ni kone u fhindula mbudziso dzi no a tevhela:

Vho-Mukoki Tshilibana vho bebwa kha ¼a Godobi nga ¼a 20 Phando 1946. Mu¾ahabvu vho dzhena tshikolo Thavhine vha vuledza murole wa vhu¾a. Vho »o galatshiwa nga khon¾hiraka ya ha Thepha vha livha kha ¼a Bethala ma»abulani nga ¾waha wa 1968. Musi mushumoni vho ¾ewa tshifhinga tsha u awela vho vha vha tshi vhuya hayani u vhona mu¾a wavho. Vho shuma henefha u swika vha tshi vhuiswa nga u lwala nga ¾waha wa 1990. Vhuho¾a ho mbo »i hulela u swika vha tshi ri sia sibadela tsha Khathutshelo nga ¼a 15 Phando 2001. Vho sia vhafumakadzi vhavhili na vhana vha ¾ahe, vhatuka vha¾a na vhasidzana vha¾anu. Vha e»ele nga mulalo.

- 3.2.1 Mafhungo aya ndi ¼i¾walo-»e? Tikedzeni phindulo ya¾u. (2)
- 3.2.2 Ndivho ya ¼i¾walo i¼i ndi ifhio? (2)
- 3.2.3 Vhumbani ¼iiti ¼i tshi bva kha dzina vhuho¾a ni dovhe ni ¼i shumise fhungoni ¼i pfalaho. (2)
- 3.2.4 eani ¼ibulazwithihi ¼a ipfi mu¾ahabvu no ¼i shumisa kha fhungo ¼i pfalaho. (2)
- 3.2.5 Topolani ¼i»adzisi ¼a maitete ni ¼i shumise fhungoni ¼e na tou »isikela. (2)

- 3.3 Lavhelesani khungedzelo asiyi, ni kone u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khayoy:

**MUTEVHE MUPFUFHI WA GURANN¶A DZINE DZA KHOU
ALUWA NGA U BONYA HA I¹O KHA LIMPOPO**

1	¶enzhe

¶ENZHE

Mutevhe mupfufhi nga ngoho. A i tou vha yone i yo³he i no khou aluwa fhedzi lini, i tou vha yone i yo³he. A vhaho kule nayo lini. U tou rwela lu³ingo kha 015 622 4900/4901 vha wana mafhungo nga vhu»alo.

Nnyi zwawe ane a nga i ³/₄ahela?

- 3.3.1 ¹alutshedzani uri muḡwali o shumisa hani thekiniki ya fonto u kunga vhavhali. (2)
- 3.3.2 Kha khungedzelo iyi hu na aironi/¹/₄ishandafhungo. Inwi i ³/₄alutshedzeni ni tshi tou dodombedza. (2)
- 3.3.3 Khungedzelo iyi ni vhona yo livhiswa nga maan»a kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? Tikedzani. (2)
- 3.3.4 Hu na ipfi ¹/₄o pambwaho ¹/₄i tshi bva kha Afrikaans, ¹/₄i topoleni. (1)
- 3.3.5 Topolani mbudziso i sa ³/₄o»i phindulo ni dovhe ni sumbedze uri ndi ngani muḡwali o i shumisa nga u ralo. (2)
- 3.3.6 Hu na ¹/₄ifurase ¹/₄o shumiswaho: nga u bonya ha i¹/₄o. Bulani uri ¹/₄i a mba mini. (1)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: 30

MARAGAGU¹E: 70